

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ομ. Καθηγητού της Θεολογικής Σχολής
του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΝΑΣ ΛΟΤΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

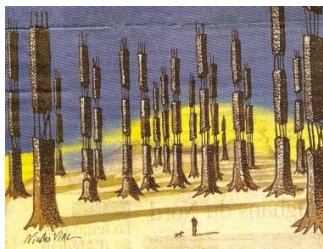
Θεολογικά οικολογικά σημειώματα

(1986-2007)

Εκδόσεις *Διαποίηση*

Αθήνα 2024

Εικόνα εξωφύλλου: Έγχρωμο σκίτσο του Nicolas Vial, *Ενας καινούριος κόσμος* («Le Monde» 24 Μαρτίου 2007).

Εικόνα οπισθοφύλλου: Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ, 14^{ος} αιώνας, Βυζαντινό Μουσείο, φορητή εικόνα.

Εικονογράφηση του άρθρου Ορθόδοξη Εκκλησία και Οικολογία (σχόλιο): Η **πρώτη** εικόνα αναφέρεται στο έργο του Σώζου Γιαννούδη, *Δάσος Αγίων*, land art. Καλαμάτα 2000. Η **δεύτερη** σε έγχρωμο σκίτσο του Nicolas Vial, *Ενας καινούριος κόσμος* («Le Monde» 24 Μαρτίου 2007). Συνδυαστικό σχόλιο ανάμεσα στα δύο ήταν το ερώτημα: *Δάσος ευλογία...ή ...τεχνολογικό πάρκο;* Τις εικόνες μαζί με το κείμενο μπορεί να το αναζητήσει κάποιος στον ιστότοπο (site) της Εφημερίδας.

Πρόλογος

Στην Ορθόδοξη πίστη το φυσικό περιβάλλον ανοίγεται και αποκτά τις πραγματικές του διαστάσεις, «το πλάτος και μήκος και βάθος και ύψος» του Χριστού (Εφεσίους 3, 18), ο Οποίος καταφάσκει την Κτίση, στην οποία και αντανακλάται ως Κύριος της Οικουμένης. Ο κόσμος δεν είναι αποτέλεσμα της τύχης και της αναγκαιότητας, αλλά πεδίο και τόπος σωτηρίας, εξ ου και το ενδιαφέρον της Εκκλησίας και της Ποιμαντικής της για τη σωτηρία όχι μόνο του ανθρώπου αλλά και του κόσμου, με τη συγκρότηση μιας θεολογικής οικολογίας και την κατάδειξη των θετικών συνεπειών της.

Η χριστολογική προσέγγιση της φύσεως και του κόσμου εκ μέρους της Εκκλησίας ωθεί στην αντίληψη της οικολογικής κρίσεως ως θεολογικού προβλήματος και της αντιμετώπισής της βάσει των αρχών μιας θεολογικής οικολογίας, η οποία και εμπνέει μέτρα προληπτικά και θεραπευτικά της κρίσεως, αλλά και εντάσσει τον κόσμο προοπτικά στο σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου. Ασφαλώς, η κρίση δεν είναι πρωτεύον. Αναγκάζεται η Εκκλησία να ασχοληθεί λόγω των δυσμενών επιπτώσεων της κρίσεως πάνω στον άνθρωπο και στη φύση. Και τότε δρα συμβουλευτικά και περιλαμβάνει στην ποιμαντική της μέριμνα το οικολογικό περιβάλλον του ανθρώπου και παρωθεί προς συγκεκριμένες ενέργειες προτάσσοντας μ.ά. παραδείγματα προς μίμηση, όπως λ.χ. των Γερόντων. Προϋπόθεση για τέτοιου τύπου στάση είναι η αίσθηση της παρουσίας του Θεού στο χώρο ως Θεολογία του χώρου. Αυτό κάνει να διερωτώμεθα αν είμαστε χρήστες ή καταχραστές και οδηγούμεθα προς μία ηθική της οικολογικής συνείδησης. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, ιδίως τελευταία με τις πρωτοβουλίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου, θεωρείται καταλύτης στην προστασία της φύσεως. Αυτό την ωθεί σε μία θεολογική εμβάθυνση των σχετικών θέσεών της, έτσι ώστε να θεωρεί τη φύση ως κτίση και την κτίση ως ευχαριστία και την εμπειρική θεολογία ως την μόνη απάντηση σε ζητήματα που

άπτονται της οικολογίας και της πολιτικής. Μόνο μία βιβλική και πατερική θεολογική οικολογία είναι ικανή να αντιμετωπίσει τα προβλήματα του φυσικού περιβάλλοντος¹. Η ενασχόληση και των άλλων Εκκλησιών με το θέμα είναι επίσης σοβαρή².

Ο σύγχρονος προβληματισμός και οι φόβοι από τους κινδύνους και τις καταστροφικές συνέπειες, της εγκληματικής πολλές φορές εξ αμελείας ή και εκ προθέσεως, ενέργειας του ανθρώπου, με ώθησε στην αναδημοσίευση παλαιότερων άρθρων μου. Για πάνω από είκοσι χρόνια (1986-2007) ο προβληματισμός μου στα θέματα αυτά με ώθησε να λαμβάνω το λόγο και να μετέχω στη συζήτηση επ' αυτών. Το Περιοδικό *Εφημέριος*, στο οποίο αρθρογραφούσα, φιλοξένησε σκέψεις και προτάσεις μου πάνω στα οικολογικά ζητήματα. Τα σημειώματά αυτά κατατίθενται στην παρούσα (ηλεκτρονική) συλλογή των άρθρων μου εκείνων, ευελπιστώντας να γίνουν αφορμές προβληματισμού και ευαισθητοποίησης στους αναγνώστες και σε όσους έχουν την ευθύνη για το παρόν και το μέλλον του κόσμου μας. Μην ξεχνάμε ότι «αυτός ο κόσμος είναι δικός μας» και «απολογούμεθα» καθημερινά όλοι μας. Ας έχουμε λοιπόν «καλήν απολογία» και όχι δικαιολογίες εκτός τόπου και χρόνου και προφάσεις «εν αμαρτίαις».

Την συγκρότηση σε σώμα των άρθρων της παρούσης ηλεκτρονικής έκδοσης επιμελήθηκε ο επί έτη συνεργάτης μας κ. Στέφανος Κουμαρόπουλος, δρ. Θ. Την ανάρτησή τους στην [Διαποίμανση](#) φρόντισε ο συνεργάτης μας και εμπνευστής του ιστοτόπου κ. Γεώργιος Σκλίας, Μ.Α. Στην προσπάθεια αυτή βοήθησε

¹ Βλ. και Πρόλογό μου στο βιβλίο του αιμνήστου καλού φίλου Γεωπόνου Θεοδώρου Ψαριώτη, *Το φυσικό περιβάλλον στην ορθόδοξη πίστη*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2001.

² Βλ. σχετικό [αφιέρωμα του Περιοδικού «Ανοιχτοί Ορίζοντες»](#), τεύχος 1144, Απριλίου-Ιουνίου 2024. Παρατίθενται: Η Αποστολική Παραίνεση του πάπα Φραγκίσκου «Δοξάστε τον Θεό», η κλιματική κρίση, η COP28 και όσα ακόμα πρέπει να γίνουν. Η «παραίνεση» του πάπα απευθύνθηκε στους ηγέτες των χωρών που έλαβαν μέρος στη Διάσκεψη για το Κλίμα στο Ντουμπάι τον περασμένο Νοέμβριο (2023).

ενεργά και η συνεργάτιδά μας κ. Ελένη Αργυροπούλου, Θεολόγος με μεταπτυχιακές σπουδές στην Ποιμαντική Θεολογία και Αγωγή. Ευχαριστώ και τους τρεις από βάθους καρδιάς για την αμέριστη στήριξή τους στο επιτελούμενο έργο του ιστοχώρου μας.

Αλέξανδρος Μ. Σταυρόπουλος

Παλαιό Φάληρο, Ιούλιος 2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Προλογικό σημείωμα
- Περιεχόμενα
- [Θεολογική οικολογία στο πλαίσιο μιας Συμβουλευτικής Ποιμαντικής](#) (1986, Πρόκειται για Προλογικό σημείωμα στο ανάτυπο του Θεοδώρου Ψαριώτη, *Τα Πεύκα της Πάτμου*, Μνήμη π. Αμφιλοχίου Μακρή).
- [Από τα έσχατα στα πρωταρχικά](#) (1989).
- [Τò ζωντανò νερό](#) (1990).
- [Ένας είναι ο κόσμος μας](#) (1992).
- [Αυτός ο τόπος είναι δικός μας](#) (1992).
- [Ιστορίες με ζώα](#) (1^ο μέρος 1992).
- [Ιστορίες με ζώα](#) (2^ο μέρος 1995).
- [Ως δια πυρός](#) (1995).
- [Ένας λόγος για το περιβάλλον](#) (2002).
- [Ορθόδοξη Εκκλησία και Οικολογία. Με αφορμή την αοχή της Ινδίκτου ως «Ημέρας Προστασίας του Περιβάλλοντος»](#) (2007).
- Παράρτημα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

[Η κλιματική αλλαγή συνοδεύεται δυστυχώς με ποικίλα προβλήματα ξηρασίας, πλημμυρών, πυρκαγιών και λοιπών φαινομένων, συνακόλουθων της αλόγιστης χρήσεως της κτίσεως. Η μεγάλη μάστιγα είναι κυρίως η πείνα ως παρακολούθημα. Επιλέξαμε λοιπόν ένα ζωγραφικό πίνακα που αποτυπώνει αυτήν την νέα, σε τόσο μεγάλη έκταση μάστιγα της ανθρωπότητας. Ακολουθεί μία γελοιογραφία που χαρακτηρίστηκε ως η κορυφαία γελοιογραφία όλων των εποχών. Παριστά την διαφοροποίηση που άνθρωποι, αναλόγως της φυλετικής και γεωγραφικής προελεύσεως, αντιλαμβάνονται τη ίδια πραγματικότητα ανάλογα με το γεωγραφικό και πολιτιστικό μήκος και πλάτος στο οποίο βρίσκονται. Το σκόπιμο της παραθέσεως της γελοιογραφίας στο βιβλίο ανατίθεται στους αναγνώστες μας.]

Οικολογικός ζωγραφικός πίνακας τῆς πείνας*

[Ο πίνακας είναι αναρτημένος στο παρεκκλήσιο τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Νοσοκομείου *Gasthuisberg* τῆς Λουβαίνης (*Leuven*), Βέλγιο, καὶ διανέμεται μὲ τὸ παρακάτω κείμενο ἀπὸ τὴν Ποιμαντική Υπηρεσία. Τὸ κείμενο μετέφρασε ὁ Δρ. Παιδαγωγικῆς καὶ πρ. Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων Εὐστάθιος Κ. Γιαννῆς.]

Ὁ Θεὸς μᾶς ἐμπιστεύτηκε τὴ Δημιουργία του. Ὁ Νιγηριανὸς καλλιτέχνης *Tony Emekinya Nwachukwu* ζωγράφισε αὐτὸ τὸ ἔργο, τὸν

οικολογικό πίνακα τῆς πείνας, γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ καταλάβουμε τὴν εὐθύνη μας.

Ὁ πίνακας μᾶς παρουσιάζει τρεῖς σκηνές. Ἀριστερὰ βλέπουμε μία σκηνὴ ἐξαιρετικὰ μαύρη καὶ σκοτεινὴ, σχεδὸν σκηνὴ τῆς Ἀποκαλύψεως. Ἐπὶ γῆς δὲν ὑπάρχει πλέον ζωὴ, ἡ χλωρίδα εἶναι ἀφανισμένη, ὁ ἀέρας χολεριασμένος. Ἐνα ἀγοράκι πλέει πάνω σ' ἓνα βαρέλι καὶ τὸ ρεῦμα τοῦ νεροῦ παρασύρει τὰ πάντα στὸ πέρασμά του. Ὁ καλλιτέχνης χρησιμοποίησε ὡς μοντέλο τὸν μικρὸ του γιό· τὸ ἀγχωμένο του βλέμμα τοῦ φωνάζει βοήθεια.

Ἐπέκεινα ὅλων, βλέπουμε τὸ χέρι τοῦ Δημιουργοῦ... ὅπως μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε στὴν Καπέλλα Σιξτίνα ζωγραφισμένο ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ἄγγελο.

Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὴ γῆ καὶ ἐμπιστεύτηκε στὸν ἄνθρωπο τὴ συντήρησή της. Στὴν Ἁγία Γραφή, ποὺ συμβολίζεται ἐδῶ μὲ τὸ περγαμηνὸ εἰλητάριο, γράφεται: Ὁ Θεὸς εἶδε τὰ πάντα «ὅτι καλὰ λίαν». Ὁ Θεὸς βάζει στὸ χάος τάξη: φῶς καὶ σκοτάδι, τὴ γῆ, τὸν οὐρανό, τὴ θάλασσα, καὶ πᾶν ὅ,τι εἶναι ζωή! Ὁ ἄνθρωπος ἐπιφορτίζεται μὲ τὸ καθῆκον νὰ φροντίζει γιὰ ὅλα.

Κάτω δεξιὰ ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, παριστάμενο μὲ τὸ περιστέρι ποὺ προστατεύει τὴν ἀνθρωπότητα.

Στὸ κέντρο βλέπουμε ἓνα φῶς, τὴν ἀναστάσιμη λαμπάδα, μὲ τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦμέγα. Οἱ ἥπειροι ἀναπαρίστανται μὲ τὶς διάφορες γενεές· ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα κρατοῦν στὸ χέρι καὶ ἀπὸ κάτι, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὶς ἑπτὰ ἡμέρες τῆς Δημιουργίας... ἄμεσα ἀπειλούμενα. Μία γαβάθα νερό, ἓνα στάχυ σταριοῦ, μία λάμπα λαδιοῦ, ἓνα πουλί, ἄνθη, ἓνα κασικάκι, οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι. Τὸ μήνυμα εἶναι σαφές: ἔχουμε καθῆκον νὰ μεριμνοῦμε γιὰ τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα, τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὀλόκληρη τὴ Δημιουργία. Κυρίως οἱ μικροὶ καὶ οἱ ἀδύναμοι εἶναι αὐτοὶ ποὺ χρειάζονται τὴν προσοχή μας.

* Το παραπάνω κείμενο δημοσιεύτηκε ὡς ἐνθετο στο Περιοδικό Σύναξη, τεύχος 125, Ἰανουαρίου-Μαρτίου 2013, μετὰ ἀπὸ πρόταση τοῦ γράφοντος στὸν Διευθυντὴ τοῦ Περιοδικοῦ κ. Αθανάσιο Παπαθανασίου.

Ψηφίστηκε ως κορυφαία γελοιογραφία όλων των εποχών

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

Άνθρωπος και Περιβάλλον. Δοκίμια για τη σχέση του ανθρώπου με τον περιβάλλοντα κόσμο, Έκδοση της Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Σειρά «Συνάντηση» αρ. 3, Πάφος 1994.

ΓΙΑΝΝΗ Ευσταθίου, *Οικολογία και πολιτισμός*. Προλεγόμενα σε μία ελληνορθόδοξη πρόταση περιβαλλοντικής αγωγής, Εν Αθήναις 2002.

ΕΙΔΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ, *Εκκλησία και φυσικό περιβάλλον* (Αποτύπωση μιας Έκθεσης), Αθήνα 2003.

ΕΝΩΣΗΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ, *Περιβάλλον, Παιδεία, Πολιτισμός*. Πρακτικά Επιμορφωτικών Συναντήσεων (Καλαμάτα 2000, Καρδαμύλη 2002), Εκδ. Επιχειρήσεις Ηλίας Μανιατέας, 2004 (χωρίς τόπο εκδόσεως). Το έργο του Σώζου Γιαννούδη από σ. 82 • βιογραφικά του στις σ. 103-104.

ΕΥΘΥΜΙΟΥ, Επισκόπου Αχελώου, *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2003.

ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ιωάννου Δ. (Μητροπολίτου Περγάμου), *Η κτίση ως ευχαριστία*, Εκδ. «Ακρίτας», Αθήνα 1992.

ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ (Ι.Π.Ε.) ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΑΘΗΝΩΝ, Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα, [Ο άνθρωπος και το περιβάλλον στην προοπτική μιας πράσινης οικουμένης](#).

ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ, *Εκκλησία και φυσικό περιβάλλον*, Εισηγήσεις επιστημονικής ημερίδος (31 Ιανουαρίου 2004), Λαμία 2006.

ΚΕΣΣΕΛΟΠΟΥΛΟΥ Ανέστη, *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*. Σπουδή στον Άγιο Συμεών το Νέο Θεολόγο, Εκδ. Δόμος, Αθήνα 1992.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Ηλία, *Θεολογική οικολογία*, Εκδ. Δέσποινας Μαυρομάτη, 1994.

ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ανδρέου, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία καταλύτης στην προστασία της φύσεως*, Λευκωσία 1992.

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Αλεξάνδρου Μ., [Επιστήμη και Τέχνη της Ποιμαντικής](#), Εκδ. Αρμός, Αθήνα 1997, σ. 48-51.

STAVROPOULOS Alexandre M., [Le bien-être animal. La position des Religions: L'orthodoxie](#), στον ομότιτλο συλλογικό τόμο των Εκδ. του Συμβουλίου της Ευρώπης της σειράς *Regard éthique*, Στρασβούργο 2006, σ. 171-175. Κυκλοφορεί και στα αγγλικά *Animal welfare*, σ. 157-161.

ΨΑΡΙΩΤΗ Θεοδώρου, *Θεολογική Οικολογία*. Μνήμη π. Αμφιλοχίου Μακρή, (με προλογικό σημείωμα Α.Μ. Σταυρόπουλου) Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1988.

του ιδίου, *Χρήστες ή καταχραστές; Εκκλησία και φυσικό περιβάλλον*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1996.

του ιδίου, *Άγιος Νεκτάριος: και κηπουρός και φυσιολόγος*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1996.

του ιδίου, *Γεροντάδες και πράσινο*. Μνήμη Γέροντος Πορφυρίου, Αποστολική Διακονία, Αθήνα 1997.

του ιδίου, *Το φυσικό περιβάλλον στην ορθόδοξη πίστη* (με πρόλογο Α.Μ. Σταυρόπουλου), Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2001.

Ὁ δίσκος (ὕδρόγειος) ποὺ κρατεῖ ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ στὸ ἀριστερὸ του χέρι, συμβολίζει τὸν κόσμον καὶ φέρει τὸ «μονόγραμμα»:

Χριστὸς Δίκαιος Κριτὴς

*Χ
Α Κ*

Εἶναι ἐσχατολογικὰ κοσμολογικὴ κατάφαση τῆς Κτίσεως στὴν ὁποία ἀντανακλᾷ ὁ Κύριος τῆς Οἰκουμένης (Βασιλεὺς Χριστός).